

1. A kutatás indokai, céljai, hipotézisei és módszere

1.1. A kutatás indokai

A munkavállalási korú – 15-64 éves – népesség iskolai végzettség szerinti összetételének és munkaerőpiaci aktivitásának hosszabb távú vizsgálata több okból is fontos.

❖ A népesség iskolai végzettségének megismerését célzó kutatás igénye abból a társadalmi célkitűzésből fakad, mely szerint egyenértékűen szükséges biztosítani a társadalom tagjai számára az iskolarendszerű tanulás folyamatos lehetőségét, valamint a szakmai végzettség (szakképzettség) megszerzését, figyelembe véve az egyén tanulási képességét és (tovább)tanulási igényét.

A vizsgálat jelentőségét abban látjuk, hogy hosszabb időszak adatai alapján tényszerű képet kaphatunk az oktatáspolitikai társadalmi céljainak megvalósulásáról, többek között

- ✓ a tankötelezettség teljesüléséről;
- ✓ a népesség iskolában szerzett tudásának jellegéről (általános műveltség/tudás, szakmai képzettség/szakképesítés), illetve annak szintjéről (iskolafokok);
- ✓ az iskolázottság hosszabb távú alakulásáról, hogy a fejlődés trendjeit mérni lehessen.

❖ Az iskolázottság/szakmai végzettség az emberi erőforrás minőségének egyik mutatója a mindenkori gazdasági-társadalmi igények teljesíthetőségének megítéléséhez. Amennyiben tényszerűen tudjuk értékelni a különböző iskolai végzettségű/szakmai képzettségű munkavállalási korú népességcsoportok munkaerőpiaci aktivitásának alakulását, akkor abból adekvát következtetéseket vonhatunk le a potenciális munkaerő minőségi változásáról.

Ilyen paramétereknek tekintjük a népesség iskolázottságának/szakmai végzettségének változását az idő függvényében; a pozitív vagy negatív változással érintett réteg(ek) számát és arányát, a változások társadalmi és gazdasági hatását stb.

Az értékelés elkészítéséhez elemezni kell a népesség fő munkaerőpiaci jellemzőit az iskolai végzettség függvényében: gazdasági aktivitását, foglalkoztatottságát, illetve munkanélküliségét, amiből következtetni lehet az oktatás/képzés/tanulás eredményességére is.¹

❖ Egy munkaerőpiaci szempontú elemzés alapján összevetve a különböző végzettségű népesség jellemzőit, további következtetések vonhatók le, így

- képet kaphatunk arról, hogy milyen végzettségi csoportok munkaerőpiaci helyzete változott a munkaerőpiacon, melyek „státusza” erősödött, vagy esetleg gyengült;
- támpontokat kaphatunk, hogy milyen rövid és hosszú távra szóló intézkedéseket (támogatásokat) célszerű tervezni az irányításnak a kedvezőtlen helyzetű – alapvetően az alacsony iskolázottságú és szakképzetlen – népességcsoportok munkaerőpiaci helyzetének javítására.²

1 A hosszú távra vonatkozó adatok alapvető fontosságúak, mert az oktatási rendszer módosítása (keretek, szervezet, tartalom) csak több év alatt realizálható, illetve a változtatások hatásának megítéléséhez (eredményesség/hatékonyság) hosszabb idő (több év) szükséges. Ezeket az adatokat a Központi Statisztikai Hivatal adja közre tematikusan, ún. idősoros táblázatok formájában (STADAT-rendszer).

2 Közismert, hogy a hátrányos munkaerőpiaci státusz egyik oka a gazdaságilag hátrányos helyzetű térség (hely), ezért nem elegendő az országos szintű elemzés, azt ki kell terjeszteni régiókra/megyékre/nagyvárosokra/városokra.

❖ A problémakör kutatása azért is szükséges, mivel a technikai/technológiai fejlődés követelményeinek érvényesítése folyamatos szakmai irány- és profilváltást, egyes ágazatokban új szakirányok/szakképesítések fejlesztését igényli, melyek meghatározásához ismerni kell az előző időszak képzési rendszerének eredményességét.

Tekintettel arra, hogy az új szakképesítésekre alapvetően az iskolarendszer készít fel, ezért a korszerű tudástartalmak és a modern technológiák bevezetéséhez és elsajátíttatásához hosszú távra szóló állami közreműködés és anyagi támogatás szükséges, mint azt az emberierőforrás-fejlesztés feltételei kapcsán is hangsúlyozzuk (lásd: 2. fejezet).

❖ Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci aktivitás hosszabb időtávra vonatkozó vizsgálatának életszínvonalpolitikai indokát is, annak ellenére, hogy ilyen szempont a jelenlegi elemzésben nem szerepel. Ezt a problematikát mégis azért említjük, mivel a végzettség/képzettség kontra életkereset összefüggés pozitív vagy negatív irányú érvényesülése alapvetően befolyásolja az egyén (felnőtt) gazdasági aktivitását.

1.2. A kutatás céljai

A kutatás – mint azt az összefoglalóban vázoltuk – a munkavállalási korú népesség iskolai végzettségének, illetve munkaerőpiaci sikerességének a megítélését végezte el kiválasztott mutatók alapján, a KSH által közreadott ilyen tartalmú statisztikai információkat (adatokat) célirányosan feldolgozva.³

A kutatás – az említett indokok alapján – több célt tűzött ki, úgymint

- bemutatni és értékelni a munkavállalási korú – 15–64 éves – népesség iskolai/szakmai képzettségi szintek (iskolafokok), illetve legmagasabb iskolai végzettség szerinti változását 2001–2019 között;
- bemutatni és értékelni a munkavállalási korú – 15–64 éves – népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti gazdasági aktivitásának – foglalkoztatásának és munkanélküliségének együtt tekintett – aránybeli mértékét/alakulását, valamint külön a foglalkoztatás és a munkanélküliség számszerű és aránybeli mértékét/alakulását 2001–2019 között;
- összefüggéseket feltárni az iskolai végzettség szintjei és a foglalkoztatottsági arány értékei között;
- kiegészítő célként – a vizsgálat eredményei alapján – meg kell kísérelni tendenciák meghatározását, illetve fejlesztési irányok és programok megfogalmazását javaslatként, melyek segíthetik a potenciális humán erőforrás iskoláztatásának középtávú tervezését.

3 A vizsgálat *alapadatait* a KSH „Tájékoztatói adatbázis /Népesség- és társadalomstatisztika /Munkaerőpiaci részvétel„ menüpontjának nyilvános adataiból nyertük – a (<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>) linken –, a „15–64 éves népesség száma gazdasági aktivitás szerint”, illetve a „15–64 éves népesség gazdasági aktivitási mutatói”) – lekérdezéssel.

1.3. A vizsgálat népességi célcsoportja

A vizsgálat célcsoportja a 15–64 éves munkavállalási korú népesség. Ezen célcsoport kiválasztásának az a közvetlen indítéka, hogy a teljes foglalkoztatás társadalmi célja közvetlenül erre a – munkavállalási korú – korosztályra vonatkoztatható, ugyanakkor a teljes foglalkoztatás teljesülésének döntő feltétele – ebben a korcsoportban különösen – a megfelelő, munkaerőpiacon elismert iskolai és szakmai végzettség.

A hazai statisztikai adatok szerint az elmúlt húsz évben a 15–74 és a 15–64 éves népesség között ugyan jelentős volt a különbség – kb. egymillió fő –, a foglalkoztatottak száma azonban csak kismértékben volt nagyobb a 15–74 éves korosztályban (max. 76 ezer fő).

A foglalkoztatottak számát tekintve a két korosztály különbsége nemzetgazdasági szempontból nem számottevő, így a 15–64 éves korúak vizsgálata nem torzítja a valóságos helyzet megítélését, viszont lehetővé teszi, hogy a kutatás arra a munkaerőcsoportra fókuszáljon, amely az emberi erőforrást tekintve szinte teljes egészében meghatározza a társadalmi-gazdasági szféra teljesítményét.

1.4. A kutatás hipotézisei

A kutatás hipotézisei több problémakör megoldását célozták.

- Első hipotézisként – a népesség iskolai végzettségének alakulásával kapcsolatban – feltételeztük, hogy az idő előrehaladtával – az emberi erőforrás általános fejlődési trendjének megfelelően – az iskolai végzettség alapvetően emelkedik.
Ugyanakkor nem zártuk ki, hogy új ellentmondások keletkezhetnek, tekintve, hogy a népesség iskolai végzettségével kapcsolatos gazdasági-társadalmi követelmények az idővel ugyan csak nőnek, így éppen a kutatás tárhatja fel új problématerületeket.
- Második hipotézisként – a népesség munkaerőpiaci részvételével (gazdasági aktivitás, foglalkoztatás, munkanélküliség) kapcsolatosan – feltételeztük, hogy az összefüggést mutat az iskolai végzettséggel, és ez számszerűen is kimutatható, illetve tartós is lehet. Feltételeztük, hogy a magasabb iskolai/szakmai végzettség erősíti a munkaerőpiaci pozíciókat (gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság).
- Harmadik hipotézisként – az alacsony végzettségű/szakképzettségű népességcsoportok munkaerőpiaci pozícióit tekintve – feltételeztük, hogy az idő függvényében azok romlanak (pl. foglalkoztatottságuk a csökkenő munkaerőpiaci kereslet miatt).

A hipotéziseket a vizsgálat összegzésében igazoljuk vagy cáfoljuk.

1.5. A kutatás vizsgálati időszaka és módszerei

- A vizsgálat időszaka a 2001 és 2019 közötti évek, aminek praktikus oka az, hogy hosszabb távú vizsgálathoz erre az időszakra voltak – nyilvánosan hozzáférhető – adatok a KSH adatbázisában a munkavállalási korú népességre vonatkozóan (lásd: 13. lábjegyzet).
- A kutatás vizsgálati módszere alapvetően statisztikai volt, mivel az iskolai végzettség és munkaerőpiaci pozíció összefüggéseit úgy kívántuk elemezni az elmúlt majdnem húsz év adatait tekintve, hogy azok alapján trendtípusú megállapításokat lehessen tenni. Az értékelés minősítő megállapításai ugyanakkor lehetnek szubjektívek az iskolázottság/szakképzettség munkaerőpiaci hatékonyságának a megítélésében, annak mérésére ugyanis nincs objektív eljárás.
- A tanulmány végén javasoljuk további kutatások indítását néhány bemutatott probléma pontosabb vizsgálatára.
- A tanulmány alapvetően szöveges leírást/elemzést/értékelést tartalmaz, amelyet szövegekői és mellékletben közölt idősoros táblázatok, illetve szövegekői ábrák támasztanak alá.
- A mellékletbe szerkesztettük azokat a táblázatokat, amelyek terjedelmi okokból nem kerültek be a tanulmány szöveges anyagába („M” jelöléssel).

A szövegekői táblázatokat és ábrákat, valamint mellékleti táblázatokat a szerző készítette: a mellékletben közölt teljes idősoros táblázatokat a KSH adatai alapján; a szövegekői táblázatokat és ábrákat a teljes idősoros táblázatok adatai alapján, amit forrásként minden esetben feltüntettünk.

1.6. A kutatási tanulmány tagolása

A tanulmány az alábbi fejezetekre tagolódik:

- ✓ az 1. fejezetben ismertetjük a kutatás céljait és fő tartalmát;
- ✓ a 2. fejezetben röviden összefoglaljuk az emberierőforrás-elméleteket;
- ✓ a 3. fejezetben bemutatjuk és elemezzük a népesség iskolai végzettségének alakulását: iskolai végzettségi szintenként, illetve a legmagasabb iskolai végzettség szerint, továbbá bemutatjuk az iskolai kibocsátás adatait;
- ✓ a 4. fejezetben vizsgáljuk a népesség gazdasági aktivitásának (foglalkoztatottság) alakulását a legmagasabb iskolai végzettség szerint – beleértve az egyes mutatók vonatkozásában elért értékarányokat; valamint bemutatjuk az egyes végzettségi csoportok egymáshoz viszonyított foglalkoztatási aránymegoszlását (ún. foglalkoztatási viszonyszámokat);
- ✓ az 5. fejezetben összefoglaljuk a kutatást és javaslatokat fogalmazunk meg.
- ✓ A tanulmány végén megadtuk az irodalomjegyzéket, a táblázat- és ábrajegyzékeket, valamint a mellékletben a vizsgált időszakra vonatkozó idősoros táblázatokat.